

EVENIMENTE

UN JUNE VALAH LA PORȚILE OCCIDENTULUI – ION GHICA *

Nicolae MECU

Résumé: L'étude ci-dessous envisage trois écrits peu connus de Ion Ghica – écrivain, économiste et homme politique roumain (1816-1897). Elaborés en pleine jeunesse, publiés à Paris sous pseudonyme et adressés aux grandes puissances européennes, notamment à la France (d'ailleurs l'original tryptique est rédigé tout entier en français) et à l'Angleterre, ces opuscules furent écrits dans le but de faire connaître à l'Occident la situation politique, sociale, économique et l'état d'esprit des Principautés danubiennes, et particulièrement les menaces qui représentent pour eux – et à la longue pour toute l'Europe civilisée – la Russie. C'est une description fidèle, précise et à la fois pittoresque, première preuve du talent d'évocat qui brillera dans l'œuvre de maturité de Ghica: *Lettres à V. Alecsandri* et *Entretiens économiques*.

Mots-clé: Principautés danubiennes, Occident, Russie, occupation, observation, esprit critique, dévoilement.

În cele ce urmează, vor fi prezentate trei texte foarte puțin cunoscute. Toate au fost scrise în limba franceză și au apărut la Paris. Primul, datând din 1835, așadar când Ion Ghica nu avea decât 19 ani, este o broșură de 16 pagini numerotate, intitulată *Coup-d'oeil sur l'état actuel de la Valachie, et la conduit de la Russie relativement à cette province*, semnată „Pr M. de L***, ancien agent diplomatique”. A doua, de 23 de pagini numerotate, are titlul *Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient*, e subintitulată „coup-d'oeil sur la dernière occupation militaire russe de ces provinces” și poartă semnătura „M. de M. O***, agent diplomatique”. Cea de-a treia, care de data aceasta nu mai e o

* Comunicare rostită la Sesiunea aniversară „Ion Ghica (200 de ani de la naștere)” organizată de Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” din București, la 22 septembrie 2016, în Aula Academiei Române.

broșură, ci o carte în regulă (numără 126 de pagini *in octavo*), intitulată *Dernière occupation des Principautés Danubiennes par la Russie*, e semnată printr-o anagramă a numelui Ion Ghica: „G. Chaïnoi”. Descoperite târziu (prima broșură e semnalată de G. Zane în 1943), descrise forțamente incomplet – și nu e nevoie să adaug de ce – de către Dimitrie Păcurariu (în 1965) și Ion Roman (în 1970), onești monografi ai scriitorului, aceste scrieri de tinerețe, rămase nereeditate, merită astăzi toată atenția și, desigur, punerea lor în circulație printr-o ediție științifică. Aduag că într-o ediție a *scriitorului* Ghica, gradul lor de literaritate nu ar fi nicidecum neglijabil. Fiindcă, trebuie spus de la bun început, aceste trei lucrări de junete anunță îndeajuns de lămuritor formula atât de proprie memorialistului, și anume de imbricare naturală, genuină, a discursului pozitiv cu cel al literaturii, și totodată de punere în competiție a adevărului istoric cu cel epic, a virtuților memoriei cu cele ale imaginației; o competiție în care, dacă adevărul riguros factic, tranzitoriu și particular, este obliterat, adevărul epic, mult mai peren și care e în fond un adevăr generic-uman, învinge mai mereu.

Toate cele trei texte sunt adresate Europei libere, cu prioritate Franței și Marii Britanii. Să reținem mai întâi această schimbare a axei adresării: de la Înalta și Sublima Poartă la porțile Occidentului. În al doilea rând, nu avem de-a face aici cu tradiționalele plângeri și pâri boierești încărcate de patimă, umori negre și interes personal, ci cu niște informații documentate asupra situației Principatelor, prin care sunt aduse la cunoștința marilor puteri realități ce încep cu înșirarea elementarilor parametri geografici și se termină cu descrierea succintă a situației politice interne și a celei de la granițele moldovalahice: toate acestea ca Occidentul să devină conștient de însemnătatea strategică a Principatelor în marea chestiune aflată la ordinea zilei, și anume aceea a „echilibrului european”, cele două țări române urmând, în vederile lui Ghica, să joace un rol de tampon între Rusia și Turcia. În plus, autorul celor trei întâmpinări e convins – și așa va rămâne toată viața – de rolul capital al Turciei în acest echilibru, și cu deosebire în stăvilirea expansiunii rusești spre gurile Dunării și Balcani. Așa se explică pledoaria lui pentru sprijinirea imperiului aflat în evident declin militar și economic, dar care, argumentează tânărul valah, dă semne clare de modernizare. În același fel se explică punerea față în față de către el a drepturilor obținute de Principate prin clauzele tratatelor (cunoscutele „capitulații”) cu Poarta și, pe de altă parte, prerogativele din ce în ce mai abuzive ale Regulamentului organic și cerințele exorbitante la care sunt supuse cele două țări române aflate sub ocupația unui colos militar.

„Atâta arbitrar, atâta exces de zel și abuz de putere – scrie Ghica la 1835 – au devenit așa de revoltătoare, încât succesorul contelui Pahlen, generalul Zaltukin, descris de ruși ca un monstru de cruzime, nu și-a putut reține durerea

aruncându-și ochii asupra tristului spectacol pe care i-l înfățișa țara și văzând dumurile pline de cadavre ale nenorociților care sucombaseră sub povară [...]”¹.

Exemplele oferite la tot pasul de petiționarul încă adolescent trezesc interesul exegetic al istoricului și criticului literar, ele anunțându-l pe amatorul de fapte și de chipuri ce vor alcătui „muzeul Carnavalet al nostru”, după vorba lui Călinescu. Curiozitatea junelui Ghica în această privință este nemărginită, paragraful sau fraza începute printr-un enunț de principii devin tentaculare, acroșând cât mai multe ilustrări concrete ale fenomenului. Dincolo de cerințele logice ale demonstrației, în acumularea nesățioasă de probe se simte bulimia factologică a naratorului, omul de vocație și formație pozitivă îi întinde mâna creatorului de lumi, notarul fidel se lasă sedus și întregit de artist. Discursul expozitiv se încarcă de atâta realitate, încât nu o dată aceasta anticipă ceea ce în *Scrisori către V. Alecsandri* și în alte texte ale maturității, va deveni imagine barocă, halucinantă:

„Au fost văzuți cazaci conducând ca pe niște cirezi bărbați și femei încărcăți de provizii și de lemn de construcții pentru poduri; alții, înjugați la căruțe în loc de boi. [...] Doi nenorociți de țărani venind de departe, obligați să transporte fân pentru trupe, se aruncă la picioarele autorităților locale și rusești și, implorându-le zadarnic înțelegerea, își iau viața. [...] În oraș, un bărbat care conducea o căruță, împins de o disperare asemănătoare se aruncă în râu; nu e salvat decât din întâmplare. O sărmană femeie, nefiind în stare să hrănească soldații cazați la ea, se aruncă în râu și nu poate fi salvată”.

O frază-period de un asemenea tip, descriind mulțimea de samavolnicii ale ocupației rusești, ocupă aproape o pagină și jumătate (pentru conformitate, v. paginile 7-8 ale textului din 1835). Începe cu propoziția „Reprezentați-vă o armată puternică de 180 de mii de oameni...”, urmează un număr de circa 15 situații și date ilustrând oneroasele și zdrobitoarele obligații de întreținere a acesteia, apoi încheierea: „vă veți putea face o idee despre starea de plâns în care a căzut țara”.

Ce mai deosebește petițiile lui Ion Ghica de vechile jalbe către Sublima Poartă sunt *ținuta și tonul*, care nu aparțin doar unui spirit viril, sobru și demn, ci și unuia critic și lipsit total de complexele Răsăritului marginalizat și rămas în urmă. Autorul recunoaște marele decalaj ce ne desparte de Occident, însă o face fără exaltări naționaliste puerile. Viitorul memorialist nu ezită să etaleze virtuțile unei țări „privilegié par la nature” și să motiveze și să încerce a stârni interesul Europei civilizate pentru ea:

¹ Toate citatele din prezentul studiu se reproduc în traducerea mea (n. N.M.).

„Cele două principate, al Moldovei și al Valahiei, trebuie să se afle de acum încolo sub protecția puterilor luminate ale Europei; fie ca aceste puteri țină seama de avantajele pe care comerțul în genere îl poate trage din fertilitatea solului lor și de respectul datorat unei independențe bazate pe tratate solemne”.

În cazul că lucrul ăsta nu se va întâmpla, Ghica prezice urmări catastrofale pentru toți, căci „posedarea” Principatelor de către Rusia „ar folosi intențiilor ambițioase ale unei puteri care, după atâtea invazii, își întinde azi brațele asupra Constantinopolului și Mării Negre”.

Cât despre spiritul critic de care vorbeam, el nu se manifestă numai în legătură cu Rusia și cu slăbiciunile și trădările autohtone, ci și cu defectuosul sistem de cunoaștere a Principatelor de către marile puteri apusene, mai precis cu calitatea dubioasă a reprezentanților diplomatici trimiși de ele în Răsărit. Cea de-a doua broșură, *Ponderea Moldovalahiei în chestiunea orientală*, publicată la Paris în 1838, începe tocmai printr-un rechizitoriu având această adresă. *Ex abrupto*, autorul valah observă că rezolvarea „chestiunii orientale” ar duce și la „cea mai miraculoasă metamorfoză” a „părții celei mai defectuoase și mai desconsiderate a diplomației [anglofranceze] în Orient”. În ce constă aceasta, aflăm o pagină mai departe. Faptul că guvernele apusene au „noțiuni incerte” despre cele două Principate este cauzat, în opinia autorului noii broșuri, de calitatea „agenților diplomatici” pe care-i trimit aici și care

„[...] în acest climat fericit nu se dedau decât plăcerilor voluptății și ale vânătăreii, plăceri care, în toate timpurile și sub toate regimurile, au dus la neglijarea observațiilor prețioase ce trebuie trimise suveranilor. Să se deschidă, prin urmare, ochii asupra acestei deficiențe, să se profite de ceea ce oferă poziția strategică a țării la care tocmai m-am referit, și nu vor mai exista temeri de prezent, iar viitorul ar asigura liniștea stabilă a acestei părți a Europei pentru toate generațiile”.

Critica devine imediat diatribă:

„... în vreme ce Rusia își acreditează de secole în jurul diverselor guverne ale Orientului tot ce are mai nerușinat, mai ales printre indivizii de rasă fanariotă, pentru *spionaj, intrigă, complot, înșelătorie* (s. a.) etc., noi am văzut ceea ce se întâmpla printre nonșalanții reprezentanți ai Saint James și Tuilleries și nu putem tăcea aceste lucruri de cel mai mare interes fără a le semnala cui de drept”.

Însă există și excepții. Autorul îl numește în acest sens mai întâi pe George Canning, diplomatul englez de la Constantinople care „prin marea sa capacitate putea să paralizeze manevrele îndrăznețe ale Nordului, înțelegându-le pe deplin”. Există apoi „domnul Urquhart, prim secretar al ambasadei britanice”, tot la Constantinople, care, „abil și prevăzător, a aprofundat fără îndoială

această chestiune (cea orientală, n. n.) sub multe raporturi”. Secretarul de ambasadă este unul și același cu David Urquhart, marele filoromân scoțian (ca și, de altfel, filoturc) despre care peste patruzeci de ani Ghica va scrie una dintre cele mai calde scrisori către Vasile Alecsandri. Acum, la 1838, îl vedem regretând că omul atât de dotat și de bine orientat și intenționat n-a fost ministru, fiindcă în atare situație, „cu luminile răspândite în lucrările sale, el ar fi clarificat complicația, ar fi îndepărtat pentru totdeauna pericolul și ar fi onorat Anglia și Europa prin persoana sa”.

Foarte avizat și totodată critic-denunțator, antrenându-și în demersurile marile rezerve de ironie și pamflet, se dovedește viitorul scriitor atunci când descrie mijloacele prin care Rusia mistifică Occidentul în legătură cu Țările Române, răspândind despre ele „*des fausses idées*”, prin „panegiriștii ei salariați”, care scriu despre „binefacerile pe care le aduce protectoratul ei”. Satira este cu atât mai acerbă când acești panegiriști sunt recrutați din rândul conașionalilor autorului.

„Se acordă încredere – scrie dezlănțuit Ghica – unor pigmei literari imorali, care cred că pot să aducă lumină în gravele chestiuni de stat și care sunt destul de lași și de corupți chiar spre a nu crede că primul principiu fundamental în morală, în politică, precum și în interesul unui stat, este acela care-i asigură acestuia propria existență; căci ei cred că trebuie să se supună capriciului, arbitrariului, jugului străinului, punând la-ndoială faptul că lupta cea mai nobilă luptă este aceea a independenței, și singura lege sfântă este de a învinge sau a muri”.

Acești „*raisonneurs salariés*”, se asertează puțin mai departe, „încă mai cred că poporul acestor țări este lipsit de nerv, că spiritul național nu mai există”. Drept replică, polemistul amintește că românii au avut „veacul lor de glorie și de mărire; că ei au încă limba lor, moravurile lor, religia lor națională, instituții, coduri de legi” și așa mai departe. Broșura din 1838 smulge vălul de pe toate falsurile. De pildă, „contrar proclamărilor generalilor lor (e vorba în continuare de ruși), în care se dădeau asigurări de prietenie, de bune intenții, de fraternitate și de tot ceea ce poate flata urechea și liniști spiritele, în realitate lucrurile stăteau cu totul altfel”, căci, avertizează el Occidentul, ocupația rusească nu are nimic în comun cu ceea ce se înțelege în Europa prin termenul „ocupație”. Vălul este smuls și de pe personaje care trec drept pozitive, cum este generalul Kiselev, care însă „nu deținea decât calități de salon și jargonul de societate”, ceea ce de altfel „*c'est déjà quelque chose pour un Russe*”. Cu toate că „prin manifestările sale afabile el îndulcea trista soartă a celor în suferință”, generalul nu avea „câtuși de puțin capacitatea de a guverna”, aceasta și deoarece era „înconjurat de greci fanarioți (*race qu'on ne pourrait assez stygmatiser*)” – adaugă el între paranteze, dar cu litere cursive – , „urma sfaturile lor pernicioase

și, în speranța că va deveni principe al acestei țări, încerca să-și creeze un partid – și de aici laudele indivizilor superficiali”. Însă, îi învață imediat Ghica pe aceștia, „les hommes d'état on les apprécie au conseil, mais pas au salon, c'est pourquoi on rencontre mille *cavalière servant et tzutzubei* et à peine un homme d'état éminent”. De notat că mai târziu Ghica își va revizui opinia asupra generalului, v. de pildă *Scrisorille către V. Alecsandri*. Acum, la 1838, și mai rău cade Mircovici, ocupantul rus al viceprezidenției Moldovei, care „în armata Franței cu siguranță n-ar fi avut nici gradul de sergent-major”.

Ultima ocupație a Principatelor Dunărene de către Rusia, cartea din 1853, este, natural, o lucrare sensibil mai complexă și mai matură. Mă voi opri mai atent asupra capitolului despre literatură (*De la littérature et de ses tendances*), care începe cu enunțarea unei insolite aprecieri asupra generației pașoptiste: „Dacă această generație a propagat bune idei, trebuie spus de asemenea că filosofia veacului al XVIII-lea, filosofie de care ea era îmbibată, a produs efectele ei rele”. Reproduc în traducere paragraful în care sunt expuse aceste consecințe nefaste:

„În Franța, enciclopediștii, eliberându-l pe om de vechile prejudecăți, i-au inspirat instincte morale și idei elevate; la noi, filosofia voltairiană, spărgând legăturile religioase, nu punea nimic în locul vechilor credințe. Ea îl înarma pe român cu toate instrumentele dialecticii și ale ironiei, a căror utilizare nu constituiau pentru el decât un pericol mai mult. Neofiții civilizației îmbrățișară cu ardoare senzualismul. Totodată, propagarea ideilor se făcea în mare parte prin relațiile sociale, căci guvernul se opunea înființării unei catedre de filosofie. Însușite sistematic, efectele acestei științe ar fi fost cu totul altele”.

Trecând concret la literatura română, Ion Ghica emite câteva judecăți de existență și de valoare judicioase, de luat în seamă dacă ținem cont de data la care sunt exprimate, ca și de vârsta autorului: rolul învățaților ardeleni din secolul 18, al lui Iancu Văcărescu, apoi al lui Grigore Alexandrescu și Vasile Alecsandri, tustrei „poeți cu totul remarcabili” și care „au dat un mare și veritabil impuls literaturii naționale”. Mai este menționat tot la loc de frunte Bolintineanu, iar ca prozator Bălcescu. Cu totul nedrept este pasajul consacrat lui Eliade. Că el este literatorul nimicit de-a dreptul de către veșnicul său inamic nu e nicio surpriză pentru noi. Să vedem însă în ce termeni se produce exterminarea. Mai întâi, autorul *Zburătorului* este pus într-un tandem de opuse, ca să zic așa, cu Iancu Văcărescu („Jean Vacaresco”):

„Unul, mare senior, scrie din gust, din vocație, și lasă în literatură câteva creații de un duh tânăr și original, care rămâne; celălalt, Eliad, face din ea meserie și negustorie; este lipsit de idei, de tendință politică, de gust literar; își vinde pana oricui îl plătește; și pentru prima dată, poezia românească se vede

târâtă în noroi. Aflat în posesia unui monopol de tipograf, Eliad scrie pentru a le da o ocupație lucătorilor săi (era doar singurul om de litere în viață); neobosit în a ține o corespondență pentru plasarea scrierilor lui, se adresează tuturor vanităților, tuturor pasiunilor, și sfârșește prin a-și face proslăvitori; atunci își încordează imaginația și se crede creator al unei limbi noi. Mutilează, face ininteligibilă și ridiculă limba română; își închipuie că a dat românilor o literatură fiindcă a făcut niște biete traduceri și, lucru de remarcat, cu toate că lipsit de idei și de talent, sfârșește prin a câștiga o popularitate imensă. Influența presei, într-o societate astfel întocmită, capătă proporții pe care cea din alte țări ale Europei le-a pierdut de mult”.

Dincolo de acest capitol, lucrarea din 1853 realizează un tablou complex al Țărilor Române (cu deosebire al Munteniei) în preajma Revoluției de la 1848. Mai întâi prezintă amănunțit „atitudinea Rusiei față de Europa” (titlul primului capitol), schițează „conduita Porții cu privire la Principate”, apoi trece la descrierea sistematică și amănunțită a stării de lucruri din acestea (de la p. 31 până la sfârșit): „noțiuni statistice” de natură demografică, de producție agricolă și manufacturieră, „Regulamentele organice” și consecințele lor politice, administrative etc., categoria socială a boierilor, situația politică, administrativă și financiară a Țării Românești în 1848, „Mișcarea de la 1848”. De interes pentru isoricul literar este mai ales capitolul „Starea spiritelor în 1848”, care vine îndată după cel consacrat literaturii. Pasaje întregi îl prevestec de aproape pe naratorul din *Scrisori* și din *Convorbiri economice*. Pentru ilustrare, mă limitez la începutul capitolului – anticipare în mic a descrierii din cunoscuta „scrisoare” intitulată *Din vremea lui Caragea*. Scriitorul realist avid de fapte, pe care le acumulează cu dezinvoltură, se anunță de pe acum și ca un maestru al acumulării:

„Anul 1847 se încheiase pentru români sub auspicii sumbre. În ciuda abundenței agricole de la sate, orașele erau lipsite de pâine, foametea aproape că atingea populația capitalelor (de județ, n. trad.). După ce își pierduse întreaga zi în fața prăvăliei brutarului, tatăl de familie se întorcea seara acasă tot fără pâine, cu trupul sleit și hainele rupte în încăierările cu alți nefericiți. Holera, care înainta cu pași repezi, era așteptată cu îngrijorare; lăcustele făceau ravagii în trei regiuni. O neliniște vagă cuprinsese toate spiritele. În acest an, se număraseră nedreptăți încă mai scandaloase decât în alte vremuri. Un tânăr soț aparținând uneia dintre primele familii ale țării, vru să-și răzbune onoarea ultragiată de o rudă apropiată a principelui; fu pedepsit și exilat, în vreme ce individul care încălcase în mod nedemn morala se plimba în văzul lumii și era pus în funcții, în ciuda indignării oamenilor cinstiți. Nu se ieșise bine din afacerea asta că un președinte de Curte de justiție se găsi implicat într-un asasinat asupra unui țaran. În locul pedepsei cerute de lege și așteptate de lume, după numeroase probe incontestabile puse în sacina vinovatului, curtea judiciară a cazului e suspendată și amintitul președinte primește favoruri mai mari ca oricând. Miniștrii, la fel de bine ca însuși prințul

Bibescu, erau de comun acord și vociferau cu privire la starea deplorabilă în care se găsește țara; miniștrii își aruncau vinovățiile unul asupra altuia și asupra prințului, acesta asupra boierilor și consulului Rusiei, pe care îl acuzau fără reținere că se opune oricărei îmbunătățiri, oricărei măsuri de natură a opri răul. Tinerimea, tracasată de poliție, insultată cu orice ocazie, stânjenită în mișcările ei, e împinsă de umilințele la care e supusă să fie unită, să dobândească spirit de corp și, astfel, ea devine o forță la dispoziția oricui dorește să acționeze în contra guvernului și a prințului”.

Nicolae Mecu,
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”